

Makale Gönderim Tarihi:15.11.2022

Yayına Kabul Tarihi: 23.12.2022

Araştırma Makalesi

SAVAŞTA PROPAGANDA: HARP MECMUASI ÖRNEĞİ*

Betül Kavalcı Bedir**

ÖZ

Dünya savaş tarihinde "ilk topyekûn savaş" olarak adını yazdıran Birinci Dünya Savaşı, savaşın geniş bir coğrafyaya yayılmasının yanında, cephe gerisindeki faaliyetleriyle de dikkate değer bir tarihsel olay olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla bu savaş yalnız cephede sürmemiş cephe gerisinde de tüm yoğunluğuyla faaliyetini sürdürmüştür. Bu bağlamda "propaganda" olarak tanımlanan cephe ardı faaliyetler önem kazanmaktadır. Savaş propagandası olarak betimlenebilen ilk basılı üretimler bu dönemde ortaya çıkmıştır. Bu dönemde propaganda faaliyetleri devletlerin savaşa katılımlarının meşruiyetini sağlamak, güven ortamı oluşturmak hem savaştan askere hem de halka moral-motivasyon kazandırmak gibi çeşitli amaçlarla yürütülmüştür. Osmanlı İmparatorluğu'nun ileri gelen siyasi aktörleri, İttihat ve Terakki Cemiyeti mensupları, bu gibi amaçlarla savaş propagandasının en önemli örneği olan Harp Mecmuası'nı bu gibi gayelerle 1915 yılında faaliyete geçirmişlerdir. Mecmua toplamda 27 sayıdan mürekkeptir. Dönemin İttihat ve Terakki çizgisinde bulunan meşhur yazarların metin ve şiirlerinin yayımlandığı Harp Mecmuası, 27. sayısının -gecikmeli olarak- çıkarıldığı Haziran 1918'de yayın hayatını sonlandırmıştır. Şehitlere özel bir önem verilen mecmuanın genel muhtevasını Osmanlı askerinin kahramanlığı oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Birinci Dünya Savaşı, Propaganda, Savaş Propagandası, Harp Mecmuası.

PROPAGANDA IN WAR: HARP MECMUASI

ABSTRACT

The First World War, which has made its mark as the "first total war" in the history of the world war, appears as a remarkable historical event with its activities behind the front, as well as the spread of warfare over a wide geography. Therefore, this war did not only continue at the front, but also continued its activities behind the front with all its intensity. In this context, propaganda activities gain importance. The first printed productions that could be described as war propaganda emerged in this period. In this period, propaganda activities were carried out for various purposes such as ensuring the legitimacy of states' participation in the war, creating an environment of trust, and providing morale and motivation to both the soldiers and the public. The prominent political actors of the Ottoman Empire, the members of the İttihat ve Terakki Cemiyeti, launched the Harp Magazine, which is the most important example of war propaganda, in 1915 for such purposes. The journal consists of 27 issues in total. Harp Mecmuası, in which the texts and poems of the famous writers of the period, who were in the line of the Union and Progress, were published, ended its publication life in June 1918, when the 27th issue was published – delayed. The

* Bu makale, Dr. Öğr. Üyesi Umut Üren ve Dr. Öğr. Üyesi Adem Başpınar danışmanlıklarında, Milli Savunma Üniversitesi Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü'nde hazırlanan aynı başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Milli Savunma Üniversitesi, Atatürk Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Askeri Sosyoloji Bölümü Doktora Öğrencisi, bkavalci@outlook.com, ORCID:0000-0003-3864-092X.

Atıf: Kavalcı Bedir, B. (2023). Savaşta Propaganda: Harp Mecmuası Örneği. *Kırklareli Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Istranca Tarih Araştırmaları Dergisi*. C.1, S.1, 83-99.

general content of the magazine, which gives special importance to the martyrs, is the heroism of the Ottoman soldiers.

Keywords: World War I, Propaganda, War Propaganda, Harp Mecmuası

Giriş

Propagandanın yaygın bir şekilde kullanımı Birinci Dünya Savaşı dönemine denk gelse de kökenleri çok daha eskiye dayanır, öyle ki propagandanın ilk izlerini 16. Yüzyıl Roma Katolik Kilisesi'nin çalışmalarında sürmek mümkündür. Roma Katolik Kilisesi, Katolik inancının yaygınlaştırılması amacıyla Sacra Congregatio de Propaganda Fide (İnancın Yayılması İçin Kutsal Topluluk) adında bir komisyon oluşturur ve tarih 1627'yi gösterdiğinde Papa XIII. Gregory, Collegium Urbanum'u (Propaganda Okulu) kurarak propaganda faaliyetlerinin sürdürülmesine kurumsal bir kimlik kazandırmış olur (Welch, 2019, s. 17). Propagandanın kilisenin tekelinde kurumlaşmasından önce, Haçlı Seferleri'nde de önemli bir rolü olduğu bilinmektedir. Haçlı Seferleri döneminde Papalık, sefere katılacak Hristiyanların günahlarının silineceğini duyurarak seferberlik başlatmış, Haçlı ordusunu nicelik bakımından geliştirmeyi bu yolla sağlamıştır (Uluçeçen, 2020, s. 9). Bu bağlamda ilk dönem propaganda çalışmalarının dini bir kimlikle yürütüldüğünü söylemek mümkündür. Bu durum, kavramın negatif bir anlam kazanmasına sebebiyet vermiştir. 18. yüzyıla kadar Papalığın ve Hristiyanlığın tekelinde kalan propaganda, Fransız Devrimi'yle birlikte ulus-devletlerin tarih sahnesine çıkmasıyla siyasi kimlik kazanmıştır. Bu dönemde propagandayı etkin kullanımıyla öne çıkan Napolyon Bonapart, propagandayı sanatla harmanlayarak okuma-yazma bilmeyenlere kadar ulaşmayı başarmış ve kendi karizmatik lider portresini propaganda aracılığıyla inşa etmiştir (Gülaçtı, 2017, s. 37).

Propaganda, Türk Dil Kurumu'nun Güncel Türkçe Sözlüğü'ne göre, "bir öğretici, düşünce veya inancı başkalarına tanıtmak, benimsetmek ve yaymak amacıyla söz, yazı vb. yollarla gerçekleştirilen çalışma, yaymaca" anlamını taşır. Bugün anladığımız manasıyla propagandanın miladı 19. yüzyıla dayandırılmaktadır. Kalabalık orduların savaşa katılması, ülkeleri çeşitli amaçlarla bu uygulamaya itmiştir. Bunlar arasında devletlerin düşman devletlere karşı geliştirdikleri zulüm hikayeleri başta gelmektedir. Zulüm hikayeleri gerçeklerden beslenmesinin yanında abartılı ve gerçekdışı öğelerle zenginleştirilip halka duyurulan, duygulara hitap edebilecek nitelikteki anlatılar olup hem sözlü hem de yazılı aktarımı mümkün olan anlatılardır. Savaş propagandası bağlamında değerlendirilebilecek ürünlerin Osmanlı sınırlarında izini sürmek bizi 1828 Osmanlı-Rus Harbine kadar götürmektedir. Ancak Birinci Dünya Savaşı döneminde gelişimi hız kazanan kitle iletişim araçlarının varlığıyla ve savaşın topyekün savaş nitelikleriyle birlikte savaş propagandasının asıl üretimlerinin bu dönemde ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Bu ilk topyekün savaşı takip eden İkinci Dünya Savaşı'yla ve bu iki savaş arası dönemle birlikte savaş propagandası bugünkü kimliğini kazanmada önemli bir gelişim safhası göstermiştir.

Propaganda literatürünün önemli kaynaklarının başında Amerikalı yazar Walter Lippmann'ın kaleme aldığı 1922 tarihli Public Opinion adlı eser gelmektedir. Bu eserle,

propaganda literatürüne “rıza imalatı/rıza üretimi” kavramları kazandırılmıştır. Lippmann aynı zamanda, Amerika Birleşik Devletleri’nde propaganda ve kamuoyu çalışmalarıyla ilgilenen Creel Komisyonu’nun önemli üyeleri arasındadır. Rıza üretimini açıklarken kitle iletişim araçlarının gücüne vurgu yaparak halkı “şaşkın sürü” olarak betimlemiş ve propogandanın “demokrasi sanatındaki yeni devrim” olduğunu belirtmiştir. Lippmann’ın çağdaşlarından Edward L. Bernays ise propogandanın, kitle ile iktidar arasında kurulacak olan meşruiyet bağının “rıza mühendisliği” bağlamında kullanılmasına vurgu yapmıştır (Güler, 2018, s. 75-101). Rıza üretimi, rıza imalatı, rıza mühendisliği aralarındaki nüansa rağmen aynı noktada birleşmektedirler; tüm bunlar halkla ilişkiler, reklamcılık, görsel iletişim ve çeşitli sanat dallarının kullanımı bağlamında propoganda faaliyetlerini kapsamaktadır. Propogandanın çeşitli sosyal bilim dallarından beslenmesinin sonucunda, çeşitli tanımlama girişimleri gerçekleştirilmiştir. Bunlardan en çok kabul göreni 1927 gibi erken bir tarihte yayımlanan -Birinci Dünya Savaşı’ndan sonrasına denk gelmesi dikkat çekicidir- Harold Lasswell’in Propaganda Technique in the World War adlı eseridir. Lasswell’in tanımına göre propogandanın amaçları şu şekilde sıralanmaktadır: düşmana karşı nefreti harekete geçirmek, müttefik devletin ve kamuoyunun dostluğunu kazanmak, var olan dostlukları korumak ve pekiştirmek, tarafsız durumdakileri kendi tarafına çekmek ve düşmanı demoralize etmek amacıyla yapılan her türlü faaliyet. Propaganda tanımları konusunda öne çıkan bir diğer çalışma da 1962 yılında yayımlanan Propaganda and Psychological Warfare adlı, Terence Qualter imzalı çalışmadır. Qualter’a göre propoganda “bir bireyin veya grubun başka bireylerin veya grupların tutumlarını belirleyip biçimlendirmek, kontrol altına almak ve değiştirmek için, haberleşme araçlarından yararlanarak ve bu bireylerin veya grupların belirli bir durum veya konumdaki tepkilerinin kendi amaçlarına uygun tepkiler şeklinde olacağını umarak giriştikleri bilinçli bir faaliyet”tir (Qualter, 1980, s. 279). Bu tanımın en dikkat çekici özelliği, propogandanın bilinçli bir faaliyet olarak altının çizilmesidir, dolayısıyla modern anlamda propoganda faaliyetlerinin bilinçli ve sistemli olmasını beklemek yanlış olmayacaktır. Bu bağlamda propogandayı yapanlar “propogandacı” veya “propogandist” olarak tanımlanır, propogandist bir kurum veya bir kişi olabilir. Propoganda tekrarlı, sistemli ve planlı yapıldığı takdirde verimliliği ve istenen sonucu verme potansiyeli artar. Çeşitlenen kitle iletişim araçları ve biçimleri, teknolojik gelişmelerle birlikte propoganda etkisini güçlendirmiştir, hatta öyle ki propoganda faaliyetinin kendisi zaman zaman hissedilemez, ölçülemez derecede topluma sirayet etme gücü elde etmiştir.

Birinci Dünya Savaşı Döneminde Dünyada Savaş Propogandası

Savaş propogandasının miladı çoğunlukla Birinci Dünya Savaşı’nın arifesindeki İngiltere’ye atfedilmektedir. Bu atfın sebebi, İngiltere İç İşleri’ne bağlı olarak kurulan Wellington House bünyesinde propoganda faaliyetlerinin kurumsal nitelik kazanmasıdır. Türkçe literatüre geldiğimizde ise Balkan Harbi’ni konu alan makalesinde Zafer Toprak, savaş propogandasının Balkan Harbi sırasında Balkanlılar tarafından gündeme getirildiğini aktarmaktadır (Yolcu, 2020, s. 43). Propoganda, bir teknik olarak aydın, şair ve yazarlarca erken bir tarihte fark edilmişse de kurumsal bir hüviyet kazanması bağlamında -İngiltere örneğinde olduğu gibi- Birinci Dünya Savaşı yıllarında dikkat çekmektedir. Savaş propogandası bağlamında değerlendirilecek faaliyetlerin ortak

özelliği şu şekilde sıralanabilir: savaş propagandası içinde bulunduğu savaşın doğası itibarıyla savaşın haklı gerekçelerle yürütüldüğü -haklı savaş- noktasında halkı ikna etmek, halkın ve ordu mensuplarının moral ve motivasyonlarını arttırmak, halkın iktidarın istediği tarzda düşünmesini sağlamak amacıyla yapılmaktadır (Yolcu, 2020, s. 44). Halkın savaşı desteklemesi, savaş propagandası faaliyetlerinin en önemli motivasyonu olarak ön plana çıkmaktadır.

Matbaanın icadıyla birlikte basın yayın faaliyetleri kitle iletişimini kolaylaştırmış, iktidarlar çok geniş halk kitlelerine ulaşma potansiyellerine kavuşmuşlardır. Yine matbaayla birlikte siyasi, askeri, ekonomik meseleler halka kolaylıkla aktarılabilir hale gelmiştir. Birinci Dünya Savaşı, ilk topyekün savaş olmasının yanında, “kelimelerin savaşı” niteliğiyle de ön plana çıkmaktadır (Beşikçi, 2015, s. 89). Birinci Dünya Savaşı’nın başlamasıyla İngiltere’de kurulan War Propaganda Bureau (Wellington House)’yu Almanya’da Zentralstella für Auslandsdienst (Dış Ülkelere Servis Merkezi) ve Kriegspressemittels (Savaş Basın Ofisi); Fransa’da Maison de la Presse (Basın Bürosu), Amerika Birleşik Devletleri’nde Committee on Public Information (Kamu Enformasyon/Bilgi Komitesi) takip etmiştir (Tamer, 2010, s. 152). Bu bağlamda ülkeler ve halkları hakkında bilgi toplama, yani istihbarat eksenli bir propaganda girişiminin varlığı göz ardı edilmemelidir; istihbaratla propaganda bir arada düşünülmelidir.

Öncü kuruluş olan -1914 yılında kurulmuştur- İngiliz War Propaganda Bureau’nun yayımladığı ilk rapora göre bu dönemde 2,5 milyon kitap ve broşür 17 farklı dilde yayımlanmış ve bu rakam 1916 yılına gelindiğinde 7 milyona ulaşmıştır (Avşar, 2010, s. 45). Bu öncü kurumun çalışma alanları İngiliz kamuoyundan Almanya, Fransa, İtalya, Amerika Birleşik Devletleri ve Osmanlı’ya kadar çeşitlenmektedir. Dönemin İngiltere başkanı Lloyd George’un emriyle propagandanın okları Osmanlı’ya -Türlere- karşı yöneltilmiştir. Türkler hakkında yapılan propaganda faaliyetlerinin amaçları şu şekilde sıralanabilir: Türklerin başarısız devlet yönetimleri, Türk toplumunun bizatihi kendisi yüzünden ülkenin ilerlemesi üzerine olumsuz etki yapması fikrinin yaygınlaştırılması, Osmanlı sınırlarında yaşayan azınlıklar hakkında abartılı ifadelerle zulüm hikayeleri vb. içeriklerin üretilerek ayrımcılık fikirlerinin filizlendirilmesi (Avşar, 2020, s. 79). Servet Avşar, Birinci Dünya Savaşı’nda İngiliz Propagandası isimli çalışmasında Wellington House’un Türlere karşı geliştirdikleri propaganda faaliyetlerini şu kategorilerde toplamıştır: savaşın sorumluluğunu Almanya’ya yüklemeyi hedefleyen propaganda faaliyetleri, Almanlarla Türklerin dostluğunu bozmaya yönelik propaganda faaliyetleri, Osmanlı askerini iltica ve firara teşvik etmeyi amaçlayan propaganda faaliyetleri , kazanılan zaferler ve düşmanın yenilgilerini içeren propaganda faaliyetleri (Avşar, 2020, s. 86).

Wellington House’un Osmanlı askerinin savaşma motivasyonunu kırmak için yaptığı çalışmalar broşürlerle sınırlı kalmamış, bu doğrultuda çeşitli dergiler ve gazeteler bastırılarak propaganda çalışmalarını sürdürmüştü, hatta 1915 gibi erken bir tarihte bir film ekibi kurarak propaganda çalışmalarını genişletmiştir. Basılı propaganda çalışmalarının en bilineni 1916 yılında Türkçe, Arapça, Farsça ve Hintçe basılması planlanan el-Hakikat Gazetesi’dir. Bu gazeteyle amaçlanan Osmanlı devletinin askere çağırma kullandığı cihat fetvasının etkisinin azaltılması ve İngilizlerin savaşa dair görüşlerinin Osmanlı toplumu içinde yaygınlaştırılmasını sağlamaktır.

“Kelimelerin Savaşı”nda Almanya cephesi de İngiliz cephesinden farklı değildir. Müttefiki Osmanlı’nın sahip olduğu halifelik gücünü en üst noktada kullanmak isteyen Almanya, Osmanlı hakkında yürüttüğü propaganda çalışmalarını bu yönde geliştirmiştir. Osmanlı’nın halifelik gücünü kullanmak amacıyla Doğu Haber Ajansı’nı kuran Alman hükümeti “barışçıl yayılma” politikası üzerinden Müslüman halka ulaşmayı amaçlamıştır. Doğu Haber Ajansı çatısında hazırlanan Bei Unseren Helden an der Somme (Somme’deki Kahramanlarımıza) adlı film ile cephedeki sıcak çatışma görüntüleri ilk kez kamuoyuyla paylaşılmış, kahramanlık teması ekseninde savaş motivasyonunun artırılması hedeflenmiştir (İnceoğlu, 2015, s. 75).

Propagandanın sistemli ve tekrarlı yapılması, onun etkisini arttıran en önemli çalışma prensipleridir. Bu bağlamda verilmek istenen mesaj, ikna edilmek istenen fikirler sık sık tekrar edilmeli, akılda kalıcılığının artırılması için kısa ve vurucu kelime grupları kullanılmalıdır. Bunun en başarılı örneklerinden biri İngiliz propagandistlerinin Almanları “Hun” olarak tasvir ettiği çalışmalardır. Almanlara karşı nefretin palazlanması, düşman imgesinin pekiştirilmesi bağlamında hazırlanan afişlerde sıklıkla Hun imajı bir imgeleştirme olarak kullanılmış, Almanlar ile barbarlık, korkunçluk, Attila imgeleri bir arada resmedilmiş, poster ve afişlerde vücut bulmuştur (Welch, 2019, s. 65-93).

Osmanlı Savaş Propagandası

Osmanlı savaş propagandasını tarihlendirmek istediğimizde Kırım Savaşı’na (1853-1856) kadar gidebilmek mümkündür. Bu bölümde öncelikle sözlü propagandanın öneminden bahsedilecek, ardından Kırım Savaşı, 93 Harbi (1877-1878), Teselya Savaşı (1897), Trablusgarp Savaşı (1911-1912) ve Balkan Savaşları (1912-1913) sırasında yapılan çeşitli propaganda çalışmalarına örnekler verilerek Birinci Dünya Savaşı propaganda faaliyetlerinin hafızası bu tarihsel seyir sayesinde aktarılmaya çalışılacaktır.

Osmanlı halkının okur-yazar oranının düşüklüğü hasebiyle basım yayın faaliyetlerinin ulaştığı kitle oldukça kısıtlıdır. Şehirli asker ve subaylar haricinde Anadolu’dan gelen askerlerin de okuma yazma oranlarının düşük olduğu bilinmektedir. Osmanlı propaganda faaliyetlerine bu bakış açısıyla bakıldığında sözlü çalışmaların önemi daha iyi anlaşılacaktır. İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin iktidarın başına geçtiği 1908 yılını takiben halkın bir araya geldikleri dini toplantılara verilen önem artmış, camilerde ve dini mahallerde toplanan halk için vaaz ve hutbeler yoluyla gerek bilgi aktarımı gerek propaganda amaçlı söylevler önem kazanmıştır. İmamların ve hatiplerin halkla doğrudan temas halinde oldukları göz önünde tutularak bu kişilerin eğitimlerine özel bir önem gösterilmiş ve Arapça okunan hutbeleri sadeleştirme yoluna gidilmiş ve anlaşılması kolaylaştırılmıştır (Beşikçi, 2015, s. 95). Savaşın başlamasıyla Müslüman halkın orduya daveti kapsamında gerçekleşen Cihat ilanı ile imamlar yurt genelinde verdikleri hutbe ve vaazlarla savaşın dini yükümlülük boyutu vurgulanarak erkek nüfusu orduya çağırma faaliyetleri yürütülmüştür. Bunun haricinde cepheye şehit düşen askerler için mevlit programları tertip edilmiş, gazeteye “ordu ve donanmamızın tevali-i nusret [daimi zafer] ve muvaffakiyeti” ifadeleriyle ilanlar verilmek suretiyle halkın katılımı sağlanmak istenmiştir (Beşikçi, 2015, s. 96).

Telgrafın icat edildiği döneme tesadüf eden Kırım Harbi (1853-1856), ilk belgesel savaş olarak tarihe geçmiştir (Yolcu, 2020, s. 48). Bu erken dönemde propaganda faaliyetlerinin kimliği çoğunlukla gazetecilik ve edebiyat aracılığıyla oluşmaktadır. Bu savaşta cephe gerisine yoğun bir bilgi aktarımı sağlanmış, fotoğraf ve görsel diğer unsurlar da propaganda amaçlı kullanılabilmiştir. Sözlü propaganda faaliyetleri bu dönemde de savaş destanları, şiirler ve deyişler, aşıkların okuduğu kahramanlık türküleri aracılığıyla sürmüştür. Savaşa yönelik icraatların en çok aktarıldığı iki temel kaynak Takvim-i Vekayi ve Ceride-i Havadis, biri resmi biri yarı resmi gazete, olarak ön plana çıkmaktadır. Savaşın başlangıcının da ilan edildiği Takvim-i Vekayi’de, savaşın sorumluluğu Rusya’ya yüklenerek Osmanlı Devleti’nin kendini koruma-savunma motivasyonu ile savaşa girdiği belirtilmiş, böylece savaşa katılım durumunun haklı gerekçeler üzerine gerçekleştiği vurgulanmış, meşruiyet bu yolla sağlanmaya çalışılmıştır (Ulucutsoy, 2020, s. 59). Gazetelerin haricinde propagandist söylemleri hasebiyle öne çıkan bir diğer eser Yusuf Halis Efendi imzalı Şehname-i Osmani adlı kitapçaktır. Hamasi ifadelerin fazlaca bulunduğu bu eserle birlikte modern anlamıyla “vatan” kelimesi de ilk kez kullanılmıştır (Ulucutsoy, 2020, s. 127).

93 Harbi (1877-1878) yıllarına geldiğimizde de iktidarın öncülük ettiği propaganda çalışmaları broşür ve kitapçıklar aracılığıyla yürütülmüştür. Görsel propaganda girişimlerinin ilk örnekleri 93 Harbi ile birlikte verilmeye başlanmıştır. Rus ordusunun geçtiği köylerde yaptıkları yıkım fotoğraflanarak albümler haline getirilmiş ve dağıtımı sağlanmıştır. “Risale-i Cihad”, “Umdet’ül Cihad”, “Plevne Kahramanı Gazi Osman Paşa Şanıdadır” isimlerinde propaganda kitapları yayımlanmış, seferberliğin yalnızca askere katılımı değil halk nezdinde maddi yardımla, iane (yardım parası) katkısıyla da yürütülebileceği vurgulanarak, savaşa destek çağrısında bulunulmuş, sonuncu kitapçıkta da Osman Paşa’nın yurda dönüşü abartılı ve ihtişamlı bir üslup kullanılarak aktarılmıştır (Ulucutsoy, 2020, s. 156-158).

Teselya Savaşı olarak da bilinen Osmanlı-Yunan Harbi (1897) Türk basın tarihinde özel bir öneme sahiptir. Bu savaşla birlikte ilk kez cephe ile cephe gerisinde sürekli ve düzenli haber akışı sağlanmış ve böylece Osmanlı devletinin ilk cephe muhabirleri bu savaşta ortaya çıkmıştır. Osmanlı-Yunan gerilimine sebep olan Girit Adası, bu dönem üretilen propaganda eserlerine kaynaklık eden temel unsurdur. Buradan hareketle üretilen zulüm hikayeleri, Müslümanların Yunanlar karşısında yaşadığı zorbalıklar, “Girit Halesi” başlığıyla kitap dizisi olarak basılmıştır. Yine bu dönemde Selanikli Felek Mehmet imzalı “Mükemmel Destan-ı Zafer” adlı metinde de Osmanlı askerinin Yunan askeri karşısındaki kahramanlığı övgü dolu ifadelerle aktarılmıştır. Bu dönemde öne çıkan bir diğer propaganda ürünü de cepheden gönderildiği izlenimi verilen asker mektuplarıdır. Bu mektupların propagandist kimseler tarafından kaleme alındığı düşünülmektedir çünkü sade ve akıcı bir dil kullanılmış ve edebi sanatlara başvurulmuştur. Cephede sıcak çatışma içinde bulunan askerin tecrübelerinin aktarıldığı, kahramanlık ve hamaset ifadeleriyle süslü bu mektuplar, savaşın ardından da kitapçık olarak basılmıştır (Ulucutsoy, 2020, s. 368).

1911-1912 yıllarında cereyan eden Trablusgarp Savaşı propaganda konusunda tecrübeli sayılabilecek İttihat ve Terakki hükümeti idaresinde yürütülmüştür. Savaş süresince propaganda olarak nitelendirilebilecek çok sayıda metin, cemiyetin yayın

organı Tanin Gazetesi'nde yayımlanarak kamuoyuna ulaştırılmıştır. Gazetede basılan metinler haricinde, cemiyet üyelerinin kaleme aldığı metinler de propaganda bağlamında değerlendirilebilir. Savaş yıllarında devletin de desteğini alarak kurulan Müdafaa-i Milliye Cemiyeti, propagandanın bir diğer ayağını oluşturur ki bunu daha sonra Donanma Cemiyeti takip edecektir. Cemiyet, Osmanlı ve birleştirici bir tavır takınarak iane toplamak ve halkın duygularına hitap edecek metin ve şiirlerin üretimine önyak olarak 1919 yılına değin propaganda yapmaya devam eder. Silah Gazetesi, Hakikat Gazetesi, Sırat-i Müstakim/Sebilürreşad Mecmuası gibi yayınlar bu dönemde kahramanlık, seferberlik temaları ve hamasi ifadeleriyle propagandanın yürütüldüğü diğer mecralar olarak ön plana çıkmaktadır (Ulucutsoy, 2020, s. 200-234).

Birinci Dünya Savaşı'na yaklaştığımızda, Osmanlı Devleti'ne ciddi kayıplara sebep olacak Balkan Savaşları (1912-1913) dönemine denk gelinir. Bu dönemde Müdafaa-i Milliye Cemiyeti, Donanma-yı Osmani Muavenet-i Millye Cemiyeti (Donanma Cemiyeti)'nin yanı sıra Neşr-i Vesaik Cemiyeti'nin çalışmaları dikkat çekmektedir. Gazetecilerin ağırlıkta olduğu Neşr-i Vesaik Cemiyeti'nde yapılan hem ülke içi kamuoyu hem de dış kamuoyuna yönelik propaganda çalışmaları sürdürülmüştür. İç kamuoyuna yönelik propaganda çalışmalarında, halkı seferberliğe davet etme, savaşın haklı savaş olduğu vurgusuyla savaşa meşruiyet kazandırma, sivil kesimin ve kadınların desteğini alabilmek için çeşitli çağrılarda bulunma gibi amaçlar gözetiliyordu. Dış kamuoyuna yönelik olarak ise özellikle İngilizler hedef alınmıştı. Yine bu dönemde Neşr-i Vesaik bünyesinde hazırlanan ve Ahmet Cevat Bey tarafından kaleme alınan "Kırmızı Siyah Kitab" önemli bir propaganda eseri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ahmet Cevat bu kitapla epik şiirlere bolca yer vermiş, Osmanlı Müslüman tebaasında "intikam" duygusunu aşlamaya çalışmıştır. Neşr-i Vesaik Cemiyeti'nin Balkan Savaşlarının bitimiyle faaliyetlerine son vermiştir (Kerimoğlu, 2014, s. 539).

Balkan Savaşları yaşanırken savaş edebiyatı kapsamında değerlendirilebilecek edebi çalışmalar sayıca artmıştır. Haluk Harun Duman, "Balkanlar'a Veda" isimli çalışmasında 1912-1914 yılları arasında Balkan Savaşlarını konu alan 280 adet şiirin kaleme alınıp çeşitli mecmua ve gazetelerde yayımlandığını aktarmaktadır (Yolcu, 2020, s. 68).

Tarihe "ilk topyekün savaş" olarak adını yazdıran Birinci Dünya Savaşı (1914-1918), hem uzun sürmesi hem de çok sayıda cepheye yaşanması açısından dünya tarihinde birçok ilke sahne olmuş ve yeni savaş teknikleri, yeni bilimsel yaklaşım ve uygulamaların gelişmesine sebep olmuştur. Topyekün yürütülen bu savaş, yoğun biçimde üretilen metin, şiir, edebi ürünler hem de propaganda çalışmaları bakımından, yukarıda da belirtildiği gibi "kelimelerin savaşı" olarak da anılmıştır. Bu durumun farkında olan Harbiye Nezareti, savaşın olumsuz toplumsal etkilerini en aza indirmek, halkın seferberliğe destek olması, savaşın meşruiyeti (haklı savaş), savaşan askerlere ve halka moral ve motivasyon sağlaması bakımından çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Triumvira yönetim biçimi, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Alman tarafgirliği, yakın tarihlerde birçok savaşa katılmış ve yorgun düşmüş Osmanlı Devleti'nin bu yeni savaşı kaldırıp kaldıramayacağı gibi meseleler ülke gündemini daima meşgul etmiştir. Savaşa giriş koşulları göz önünde tutulduğunda Harbiye Nezareti'nin savaşa kararlı katılımını meşru bir zemine oturtmak için kolları sıvadığı, özellikle Harp Mecmuası'nda kendini

hissettirmektedir. Osmanlı Devleti'nin mevcut siyasi yapısı, itilaf devletlerinin propagandasının da başat konularından biri olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı dendiği zaman akla ilk gelen olgulardan biri Çanakkale Cephesi olmuştur. Bunun sebebi karada ve denizde tüm sıcaklığıyla devam eden çatışmaların edebiyatta ve basında geniş ölçekte yer bulmasıdır. Osmanlı askerinin Çanakkale Cephesi'nde verdiği mücadele, bulunduğu koşullar içinde zaten bir başarı hikâyesiyken, matbu ürünlerce bu hikâye güçlendirilmiş, gelecek nesillere aktarılması amaçlanarak, edebiyatta geniş yer tutmuştur. Bu dönemde propagandanın önemli bir diğer teması seferberlik ilanı, askere çağrı ve cihattır. Genç erkek nüfusun yanında eli silah tutan yetişkin erkeklerin de orduya katılması, köylere, kahvehane ve camilere dağıtılan posterler yoluyla sağlanmaya çalışılmıştır. Savaş ve askerlik kavramlarına dini bir hüviyet kazandırarak orduya asker kazanma çalışmaları sürerken "askere din kitabı" başlıklı kitapçıklar, bu dönemde dağıtılmaya başlanmıştır. Bu kitapçıklarda Müslüman bir erkeğin savaşması dini motivasyonlara bağlanıp savaşmayanların ahirette yargılanacağı ifade edilmiş hatta cihat çağrısına icabet etmenin İslam'ın şartlarından biri olduğu vurgusu yapılmıştır (Beşikçi, 2015, s. 89).

Bu dönemde çalışmalarıyla ön plana çıkan yarı resmi cemiyetler Müdafaa-i Milliye Cemiyeti, Donanma Cemiyeti ve Hilal-i Ahmer Cemiyeti'dir. Müdafaa-i Milliye Cemiyeti'nin 1915'te çıkardığı "Harb-i Umumi Panoraması", Harp Mecmuası tecrübesine giderken önemli bir iş olarak karşımıza çıkmaktadır. 274 adet fotoğrafın basıldığı bir albüm olan Harb-i Umumi Panoraması ile ordunun faaliyetlerinin sunumu bağlamında cephe ve cephe gerisi arasında bir köprü kurularak halka ve askere moral/motivasyon sağlanması amaçlanmıştır. Bu derginin ya da albümün en dikkat çeken özelliği ise sıkça vurgulanan Türk-Alman ittifakıdır. Derginin ilk sayısındaki tanıtım bölümünde savaşın haklılığı vurgulanmış ve bu faaliyetle meşruiyet sağlanmaya çalışılmıştır.

Yarı resmî kurumların Harbiye Nezareti desteğiyle yaptığı propaganda çalışmaları Çanakkale Savaşları'nın başlamasıyla hızlanmıştır. 1915 yılı Temmuz ayında Harbiye Nezareti Karargah-ı Umumi İstihbarat Şubesi yazar, şair, ressam ve bestekârları Çanakkale Cephesine çağırılmış ve bu atmosferi soluyarak "askerin cevherine ve milletin kabiliyetine dair hakiki tasvirler" yapmaları, üretimlerde bulunmaları istenmiştir. Aydınların on günlük süre zarfında cephedeki atmosferi solumaları sağlanarak duygu ve coşku dolu çalışmalara imza atmaları beklenmiştir. Zamanının meşhur isimlerinin de yer aldığı Çanakkale heyeti şu şekildedir: Mehmed Emin (Yurdakul), Ağaoğlu Ahmet, Yusuf Razi (Bel), Nazmi Ziya (Güran), Çallı İbrahim, Ömer Seyfeddin, Celal Sahir (Erozan), Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Ahmet Yekta (Madran), Müfid Râtib, Ali Cânip (Yöntem), İbrahim Alâettin (Gövsâ), Orhan Seyfi (Orhon), Enis Behiç (Koryürek), Hıfzı Tevfik (Gönensay), Hakkı Süha (Gezgin) (Koroğlu, 2014: Ayvazoğlu, 2015: Selçuk, 2016). Çanakkale Cephesi'ne çağrılan isimlerin en belirgin özelliği İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne yakın isimler olmaları ve davetlilerin birbirlerini tanıyor olmasıdır. Heyetin Çanakkale gezisi İkdâm gazetesine de konu olmuştur:

"Bugün gidecek olan heyet, bir hafta kadar sahne-i harbde bulunarak kahraman müdafilerle hal-i temasta bulunacak ve sonra ilhâmât, meşhûdât, ihsasât ve mütalaâtını tasvir edecektir. Bunların mahsul-i ilham ve irfanını teşhir için bir de harp risalesi vücuda getirilmesi mutasavverdir. Şairler şiirlerini, edibler hissiyatını yazarken, bestekârlar

harekât-ı kahraman'änenin ilham edeceği negamât ve terennümâtı tanzim edecekler ve ressamlar da meşhudâtı tersime çalışacaklardır." (Ayvazoğlu, 2015, s. 11).

Harp Mecmuası

Bu bölümde Harp Mecmuası'nın genel bir tanıtımı yapılacak ve ardından nitel veri analizi programı Maxqda ile derlediğimiz sayısal verilerle Harp Mecmuası'nın muhtevası hakkında en çok tekrar eden temalar, yazısı en çok yayımlanan aydınlar üzerinde durularak bir çerçeve sunulacaktır.

Harp Mecmuası, Birinci Dünya Savaşı döneminde Osmanlı'nın yaptığı propaganda çalışmalarının en önemli örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Propagandanın sistemli, kesintisiz ve kurumsal nitelikte olması özellikleri Harp Mecmuası'nda vücut bulmaktadır. Harbiye Nezareti öncülüğünde (Selçuk, 2016, s. 75) Kasım/Aralık 1915 (Teşrinisani 1331) yılında ilk sayısını çıkarılan Harp Mecmuası, savaşın Osmanlı aleyhine giden seyri yüzünden Haziran 1918 (Ramazan 1334) yılında son bulmuştur. Toplam 27 sayıdan mürekkep dergi, ilk zamanlar kuşe kâğıda basılmış, 24. sayıyla birlikte kâğıt kalitesini belirgin bir oranda düşürmüştür. Hatta bu kaliteli baskı için Viyana'dan kuşe kâğıdı getirtilmiştir (Solmaz, 2018, s. 42). Yine ekonomik sıkıntılardan kaynaklı olabileceğini düşündüğümüz reklam yayınları da 19. sayıyla beraber mecmuada yer almaktadır. Harp Mecmuası'nın basımı Cağaloğlu'nda bulunan Matba'a-i Ahmed İhsân ve Şürekası isimli basımevinde gerçekleşmiştir. Mecmuanın kapağında "on beş günde bir çıkar asker ve muharebeden bahseder risale-i musavvere" ifadesiyle yayın sıklığı belirtilirken bu aralık çoğunlukla takip edilememiş, hatta sonlara doğru yaşanan gecikmelerden ötürü 25. ve 26. sayıları tek sayı halinde çıkartılmıştır. Mecmuada düzenli olarak tekrar eden, son iki veya dört sayfanın ayrıldığı, şehit isim ve portrelerine yer veren bölüm önce "Yaşayan Ölüler" başlığıyla, 11. sayıyla birlikte ise "Mübarek Şehitlerimiz" başlığıyla paylaşılmıştır. Yaşayan Ölüler ya da Mübarek Şehitlerimiz başlığıyla paylaşılan her sayfada toplam 12 adet şehit portresine rastlanmaktadır. Harp Mecmuası'nda metin içeriğinden çok fotoğraf içeriği bulunmaktadır. Ancak Harb-i Umumi Panoraması gibi bir albüm görüntüsünde değildir. Dönemin meşhur yazarlarının metinlerinin dergide yayımlanıyor olması da onu albüm niteliğinden uzaklaştıran bir diğer özelliğidir.

Mecmuanın kim tarafından çıkarıldığı, hangi isimlerin dergi yönetiminin başında olduğu açık ifadelerle paylaşılmamıştır. Bununla beraber dergide İttihat ve Terakki havasının esiyor olması, dergi sayılarında Enver Paşa'ya bol miktarda yer verilmesi, ordunun faaliyetlerinin bolca fotoğraflanıp yayımlanması gibi hususlar, dergi kurulunun İttihat ve Terakki üyelerinden oluştuğu izlenimini doğurmaktadır. Teşrinisani 1331 (Kasım-Aralık 1915) tarihli çıkan ilk sayısında isimsiz olarak yayımlanan "Niçin Çıkıyor?" başlıklı yazıda, öncelikle Osmanlı Devleti'nin savaşa giriş sebebi, haklı savaş bağlamında, Türk ve İslam'ın temsilcisi ve koruyucusu olarak belirtilmekte ve derginin çıkma sebebi olarak da yaşanan şehitlik ve tabî kahramanlıkları, cepheden haberleri vereceği şu ifadeler aktarmaktadır:

"İşte Harp Mecmuası, varlığımızda bu mühim inkılabı yapan, en büyük ve en kuvvetli düşmanlar karşısında neslinin ve dininin ananesine uygun bir kahramanlık ve fedakarlıkla cenkleşen muazzam ordumuzun altın destanını yazılar ve resimlerle

ebedileştirmek, onu bütün dünyanın gözleri önüne yaymak için çıkıyor. Sevgililerini kurban verip yürekleri sızlarken vatan istikbalini, o daima genç ve dinç ümidi ruhlarında sevip okşayan analar, babalar, kadınlar, kardeşler, kızlar, oğullar bu sayfalarda muazzam bir aile olan büyük ordunun şanlı menkıbelerinde ve levhalarında fertlerin şanını da sezerek övünecekler ve her şeyi en bîtaraf beyinle muhakeme eden ‘yarın’ bu sayfalara bakarak Avrupa’yı kırmızıya boyayan bu cihan cenginde Türkiye’nin mevkiini tayin edecek ve bununla onun hakkında katliamı verecek: Türkiye ölmeyecek, yaşayacak, büyüyecek.” (Harp Mecmuası, Teşrinisani 1331, Yıl:1, Sayı:1)

Harp Mecmuası’nın tüm sayılarını taradığımızda toplam 142 metin ve 1109 adet fotoğraf veya resim içeriğine ulaşılmaktadır. Fotoğraf ve metinlerin kodlanmasında takip edilen ana temalar şu şekildedir: yazarlar, cepheleler, komutanlar, müttefikler, Almanlar, ordunun faaliyetleri, saray erkani, Türkçülük, İslamiyet, şiir, metin. Harp Mecmuası’nın kapak tasarımlarından içerikte paylaşılan fotoğraflara kadar tüm fotoğraflar adeta özenle seçilmiş ve çekilmiş izlenimi oluşturmaktadır. Dergide yayımlanan metinlerin büyük bir kısmının imzasız/anonim olarak yayımlanması gibi fotoğrafçıları hakkında da bir bilgiye ulaşılammıştır. Harp Mecmuası’nın fotoğrafları ayrı bir çalışmaya konu olacak kapsam ve büyüklüktedir.

Harp Mecmuası’nda tespit edilen 142 metin içeriğinin (şiirler de buna dahil edilmiştir) yalnız 42 tanesinin yazarı belli olup diğerleri isimsiz olarak yayımlanmıştır. Buna göre Harp Mecmuası’nda yazıları bulunanların isimleri ve kaç adet yazısının yayımlandığı -azdan çoğa doğru- şu şekildedir:

Süleyman Nazif	7
Mithat cemal	6
Ahmed Refik	4
Ziya Gökalp	3
Falih Rifki	3
Manastırlı M. Hasib	3
Ağaoğlu Ahmet	2
Cenap Şehabettin	2
Mehmet Emin	2
Hakkı Süha	1
Vedad Nedim	1
İdris Sabih	1
Yusuf Ziya	1
Nedim	1
Mehmed Rifat	1
Faik Ali	1
Fatma Nurunnisa	1
Salime Servet Seyfi	1
Abdülhak Hamit	1

Süleyman Nazif, Mithat Cemal [Kuntay], Ahmet Refik [Altınay], Ziya Gökalp, Falih Rıfkı ve Manastırlı M. Hasip yazıları en çok yayımlanan yazarlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Mecmuada en çok yazısı yayımlanan yazarlar ve eserleri hakkında geniş çaplı bilgi vermek çalışma kapsamını aşmaktadır. Ancak isimlere dikkat edildiğinde, hepsinin İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne yakın kimseler, hatta üyelere oldukları görülecektir. Bu bağlamda Süleyman Nazif'in Harp Mecmuası'ndaki çalışmalarıyla savaş propagandasının metinlere nasıl sirayet ettiği örneklerle kısaca açıklanabilir görünmektedir.

1869-1927 yıllarında yaşamış olan Süleyman Nazif, Birinci Dünya Savaşı'nı ve Osmanlı çöküş dönemini en çok hisseden nesli temsil etmekte aynı zamanda İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin saygın üyelerinden birisidir. Dönemin meşhur şairlerinden Ahmet Haşim'e göre Süleyman Nazif, "bütün bir nesle vatan duygusunu aşlamış, kuvvetli bir şair"dir (Göçgün, 2006). Osmanlı son döneminde Basra, Bağdat ve Musul vilayetlerinde valilik görevlerinde bulunan Nazif'in Harp Mecmuası'nda yayımlanmış çalışmaları şu şekildedir: "Çimentepe'de", "İstanbul Bizim Ebedi Payitahtımız", "Çanakkale'nin İstanbullu Şühedasına", "Dağistanî Mehmed Fazıl Paşa", "Süleyman Askerî Bey", "Rus İnkılabı ve Biz", "Viyanâ Nekâhathânesi'ndeki Askerlerimize". Bunlardan "Çanakkale'nin İstanbullu Şühedasına" adlı metin, yazarın Batarya ile Ateş adlı kitabından alıntılanmıştır, bu detay başlığın altında okuyucuya da sunulmuştur. Daha çok şair kimliğiyle ön plana çıkan Süleyman Nazif'in, Harp Mecmuası'ndaki yazılarının tamamı metin formatında olması dikkat çekicidir. Süleyman Nazif'i de etkisi altına alan dönemin Türkçü havası, onun Harp Mecmuası'ndaki diğer yazılarına da yansımaktadır. "Vatan afiyet gibidir, kıymeti ancak gittikten sonra bilinir." notuyla yayımlanan "İstanbul Bizim Ebedi Payitahtımız" adlı metinde, yazarın Müslüman Türk askerine seslenişine şu cümlelerle tanık olunmaktadır:

"Ey Müslüman evladı!.. Ey Türk oğlu!.. Bu güzel şehrin bî-bedel [eşsiz] semâsına doğru birer mısra-ı berceste [seçilmiş, güzel] şeklinde yükselmiş olan minarelere ve dâimâ şefkat ve hürmetle müteveccih ol [yönel]. Şerefelerinden dağılan ezân seslerine karşı ak saçlı ninelerin göklere açılan elleri Allah'tan bizim için günde beş kere istid'â-yı sa'âdet [mutluluğu çağırma/istemek] etmeğe dört yüz bu kadar seneden beri müdavimdir. (...) Bu diyarı minâresiz ve minârelerin ezânsız kalmasına kâil olma [kabullenme]. Ve muhakkak bil ki İstanbul minâresiz ve minâreler ezânsız kalırsa hepsi yetim olur. Ve hepimiz yetim oluruz!..." (Harp Mecmuası Y:1, S:4, s. 51.)

Süleyman Nazif'in kaleminin, ülkenin en sıkıntılı günlerinde iyiden iyiye güçlenip bir volkan gibi patladığını ifade eden Peyami Safa'nın yorumu (Mumcu, 2006), yazarın "Rus İnkılabı ve Biz" başlıklı metninde kendini iyiden iyiye hissettirmektedir:

"...biz harbe iştirak etmeseydik, sakf ü cidârı beş asrın tekbirlerini tekrâr eden Ayasofya Cami'i Moskof dînine, kapıları eski Osmanlı padişahlarının dârât ü ihtişamına [heybetli ihtişam] asırlarca şâhid olan Topkapı Sarayı... emânet-i mukaddesenin bu Hazîne-i Hümâyün ve mübâreki şimdiye kadar çokdan Rus tâbî'iyetine intikâl etmiş bulunacaktı." (Harp Mecmuası Y:2, S:20, s. 307.)

Diğer yazarlardan fazla yazısı bulunan, Süleyman Nazif'i takip eden Mithat Cemal [Kuntay]'in (1885-1956) Harp Mecmuası'nda toplam yedi adet şiiri yayımlanmıştır.

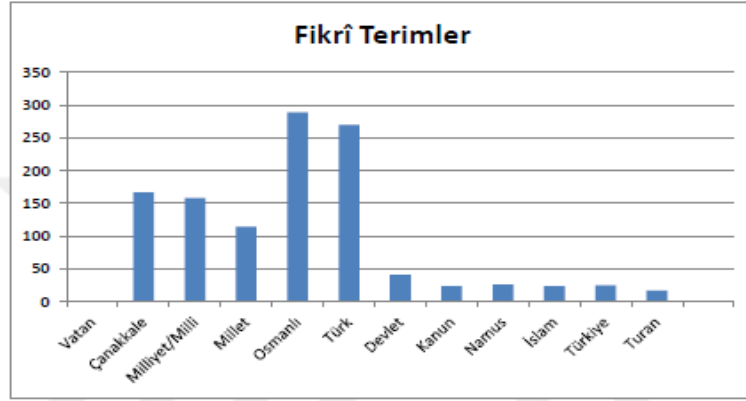
Bunların başlıkları sırasıyla şu şekildedir: “Fransızlara”, “Kolunu Harb Meydânında Bırakmış Bir Askere”, “Serhaddeki Askere”, “Galiçya’daki Türk Askerine”, “Romanya’daki Türk Ordusuna”, “Beynel-mileliyet ve Milliyet”. Mithat Cemal’in şiirlerinin temalarını vatan sevgisi ve kahramanlıkla birlikte, vatan uğruna ölmek oluşturmaktadır.

“Deden şehnâmeler mağbûtu birçok vak’alar yapmış,
Cesedden dâstânlar, rûhdan mecmâ’alar yapmış;
Senin necdetli hûnundan da oğlun şâh-eser bekler,
Bedâyi ihtirâ eyler ölüm bahsinde erkekler.”

Propaganda çalışmalarında yaygınlaştırılmak istenen fikirlerin düzenli ve sık tekrarının propagandanın etkisini olumlu yönde arttıracığından yukarıda bahsedilmişti. Buna göre mecmuada en çok tekrar eden kelimelerin dağılımı, derginin muhtevası hakkında okuyucuya genel bir bilgi verecektir. Harp Mecmuası’nda en çok tekrar eden kelimeler aşağıdaki gibidir:

Asker	1644
Düşman	1168
Osmanlı	554
Ordu	551
Türk	270
Kahraman	251
Vatan	213
Zafer	210
Nefer veya Zabitan	177
Çanakkale	167
Milliyet veya Milli	158
Millet	114
Almanlar	109
Ölüm	69
Muzaffer	68
Silah	64
Enver Paşa	61
Şehit	50
Devlet	41
Şanlı	39
Türkiye	25
Kanun	24
İslam	24
Turan	17
Namus	26
Hain	7
TOPLAM	5327

Bu kelime gruplarını temalar etrafında topladığımızda ise karşımıza şu tablo çıkmaktadır:

Grafik 1: Fikrî Terimler Kelime Grubu

Harp Mecmuası'nda en çok tekrar eden kelimelerin başında, Fikrî Terimler Kelime Grubu olarak adlandırdığımız, "vatan, Çanakkale, Millet, Millî/Milliyet, Osmanlı, Türk, Devlet, Kanun, Namus, İslam, Türkiye, Turan" kelimeleri dikkat çekmektedir. Çanakkale'nin milliyetçi kelime grubuna katılma sebebi, Çanakkale Cephesinin, Harp Mecmuası'nda en sık geçen cephe olmasından ve mecmuda Çanakkale'ye özel bir yer ayrılmasından ileri gelmektedir. Harp Mecmuası'nı çıkartan ekibi de göz önünde bulundurduğumuz zaman mecmuda Türkçülük ve Milliyetçilik havasının baskın olduğu ilk başta göze çarpar. Ancak bu ırkçılık temelli olarak değil, İslami temelli bir milliyetçilik fikridir. Türkçülük, milliyetçilik fikir akımlarıyla İslamcılığın hep bir arada olduğunu söylemek mümkündür.

Harp Mecmuası'nın fikri temellerini en iyi ifade eden pasajlardan biri isimsiz olarak yayımlanan şu cümlelerdir:

"Gözlerimde Oğuz'un yıldırım ateşleri, dimağımda vatanın sönmez mukaddes alevleri parladı. Kalbim Kâbe'ye, bükülmez kolum düşmana teveccüh ederek şimâlin sisler, dumanlar içinde kaybolan sema-pâye dağlarına Türk'ün yılmaz yumruğunu sıktım ve gösterdim." (Harp Mecmuası, Y:2, S:24, s. 379).

Aşağıdaki grafikte, mecmuda geçen askerî kelimelerin tekrar sayıları verilmiştir:

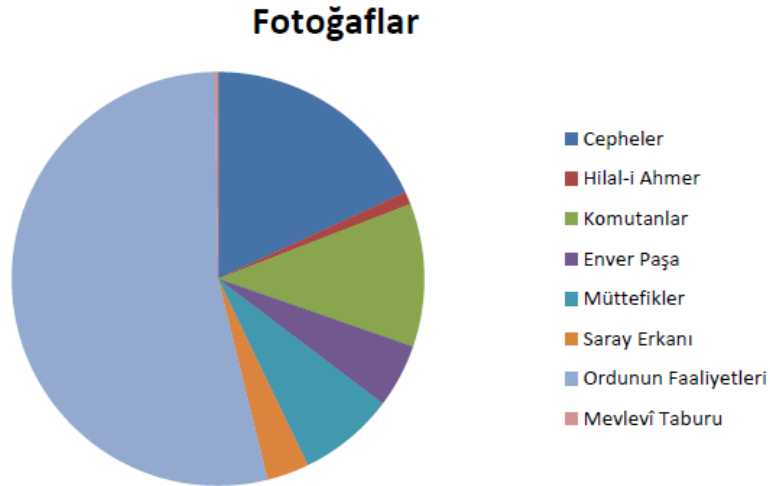

Grafik 2: Askerî Kelime Grubu

“Asker” (1644 tekrar olarak tespit edilmiştir) kelimesinin ezici üstünlükte olduğu grafikte, onu “düşman” (554 kere) ve “ordu” (551 kere) kelimeleri takip etmektedir. Bu çoğunluk elbette şaşırtıcı bulunmamaktadır. Aşağıda isimsiz olarak verilen pasaj, mecmuadanın askerî havasını gözler önüne serer:

“Osmanlı indinde sancak pek mukaddes idi. Ordunun nâmûsu, şerefi ancak sancakla mündemiç idi. Sancağı düşman ellerine teslim etmektense fedâ-yı can eylemek, onun müdâfaası uğrunda her türlü fedâkarlıkları ihtiyar etmek bir asker için en büyük şeref addolunurdu. Şanlı ordumuzda bu his elân bâkîdir. Osmanlı sancağı Osmanlı ordusunun şan ve şerefi ile tev’emdir. Kafkas Cephesi’nde, Sina çöllerinde, Çanakkale sahillerinde, Osmanlı sancağının muhafazası uğrunda, ordumuzun şanlı tarihinde en parlak sahifeler işgal edecek kahramanlıklar ibraz olunmuştur.” (Harp Mecmuası, Y:2, S:23, s. 362).

Harp Mecmuası’nda toplamda 1109 adet fotoğraf tespit edilmiştir. Fotoğrafçılık için erken denebilecek bir tarihte mecmuada fotoğrafların bu kadar yer tutması, bu çalışmaya verilen önemi göstermektedir. Bu bağlamda 1915 yılında Merkezi Ordu Sinema Dairesi, görsel propaganda bağlamında önemli çalışmalara imza atmış, savaş ve komutanlar hususunda önemli filmler çekmeyi başarmıştır. Harb-i Umumi Panoraması ve Harp Mecmuası fotoğraflarının yüksek kalitesi, hükümetin ve İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin görsel propagandaya verdiği önemi bu etkinliklerin adeta devamı/yansıması gibi görülmektedir. Harp Mecmuası’nda ezici üstünlükte fotoğraf bulunmasına rağmen fotoğrafları kimin çektiği, hangi koşullarda basıldığı bilgilerine ulaşılamamıştır. Osmanlı savaş fotoğrafçılığı ayrı bir çalışmanın konusu olacak kadar kapsamlı ve bilinmez görülmektedir. Harp Mecmuası’nda yer alan fotoğrafların dağılımı aşağıdaki gibidir:

Grafik 3: Harp Mecmuası’nda Fotoğraflar

Harp Mecmuası’nda yayımlanan metinlerde Çanakkale Cephesi üstünken fotoğraflarda zirveyi Galiçya Cephesi fotoğrafları almaktadır. Harp Mecmuası’nda geçen

cepheleri incelediğimizde Galiçya Cephesi'ne ait 92, Çanakkale Cephesi'ne ait 82, Kafkas Cephesi'ne ait 53, Trablusgarp Cephesi'ne ait 36 ve Irak-İran Cephesi'ne ait 28 fotoğraf tespit edilebilmiştir.

Harp Mecmuası'nda "komutanlar" kodu toplamda 137 kez tekrar etmiş, yani 137 fotoğrafın teması komutanlar olarak tespit edilmiştir. Toplam fotoğraf sayısı düşünüldüğünde mecmuadaki asker fotoğraflarının çok küçük kısmını komutanların oluşturduğu, büyük çoğunluğunun er düzeyindeki düşük rütbeli askerlere ait olduğu sonucu çıkmaktadır. Buna göre Cemal Paşa'ya ait 10 fotoğraf, Vehib Paşa'ya ait 7 fotoğraf, Esat Paşa'ya ait 6 fotoğraf, Golzt Paşa'ya ait 5, Hafız Hakkı Paşa'ya ait 3, Liman von Sanders'a ait 3, Mahmud Kamil Paşa'ya ait 2 ve Mustafa Kemal'e ait 2 fotoğraf tespit edilmiştir. Enver Paşa, mecmuanın çıkması ve yayımlanması açısından diğer komutanlardan daha özel bir pozisyonda konumlanmaktadır. Buna göre Enver Paşa "komutanlar" koduna dahil edilmemiş, adıyla kodlanmış ve kendisine ait 80 fotoğraf tespit edilmiştir.

Mecmuadaki fotoğrafların büyük çoğunluğunu "ordunun faaliyetleri" olarak temalaştırdığımız fotoğraflar oluşturmaktadır. "Ordunun faaliyetleri" kodu tüm sayılarda toplam 861 kez tekrar etmiştir. Bu temalaştırmanın içerisinde askerlerin idman ve atış talimlerinden, cephelerin inşa edilmesine, yol çalışmalarından kuyu kazılmasına ve nakliyecilik işlerine kadar çeşitli fotoğraflar yer almaktadır. Askerlere moral ve motivasyon kazandırılması ve bunun sürdürülmesinde ordunun faaliyetlerinin mecmuada paylaşılması önem arz etmektedir. Eğitimlerin, talimlerin bu yolla sergilenmesiyle, olumlu bir profil çizilmesi amaçlanmış görünmektedir.

Harp Mecmuası, 19. Sayısında ilk kez reklam yayımlamaya başlamış ve reklamlar derginin son sayısına kadar sürmüştür. Mecmuada toplam 85 adet reklam afişi tespit edilmiştir. Kitapçı reklamından ayakkabıcı reklamına, terzi reklamlarından eczane ve doktor reklamlarına kadar çeşitlilik arz eden reklam afişleri ilgi çekmektedir.

Sonuç

Yayın hayatına Teşrinisani 1331 (Kasım/Aralık 1915) ile başlayan ve Haziran 1334 (1918) tarihli 27. sayı ile ömrü nihayete eren Harp Mecmuası, Birinci Dünya Savaşı dönemi Osmanlı savaş propagandası bağlamında özel ve kıymetli bir yer tutmaktadır. Birinci Dünya Savaşı esnasında dünyada cereyan eden propaganda faaliyetlerinden Osmanlı Devleti'nin de etkilenmemesi düşünülemezdi. Ancak böylesi erken bir tarihte baskı kalitesi yüksek ve fotoğraflarla zenginleştirilmiş bir propaganda dergisinin varlığı İttihat ve Terakki Cemiyeti için bir başarıdır. Mecmua hakkında ulaşabildiğimiz bilgilerin kısıtlı olması, fotoğrafçılar hakkında bilgiye sahip olmayışımız çalışmanın kısıtlarıdır. Bir diğer önemli eksiklik ise mecmuanın ulaşabildiği okuyucu kitlesi hakkında bilgi sahibi olmayışımızdır. Okur-yazar oranının düşük olduğu 1915 Osmanlısı göz önünde bulundurularak fotoğraf sayısının arttırılmış olabileceği düşünülmektedir. Osmanlı savaş propagandası olarak değerlendirilebilecek tüm üretimlerin yazınsal kaynaklı olduğu, bu bağlamda Harp Mecmuası'nın çıkarılabilmesinin devlet açısından bir yenilik teşkil ettiği düşünülmektedir. Dönemin şartları ne olursa olsun yüksek kâğıt kalitesi-24. sayısıyla birlikte kâğıt kalitesi düşse de- ve yine yüksek kalitede fotoğraflar yayımlanmasıyla

devletin başarılı bir propaganda girişimi olarak anlam kazanmaktadır. Bu çalışmayla birlikte, kısıtlı imkân ve zorlu savaş koşullarında çıkarılabilen Harp Mecmuası'nın önemi, onu tarihî ve sosyolojik bağlamda konumlandırılmasıyla ve mecmuanın genel muhtevasının tespit edilmesiyle birlikte anlamlandırılmaya çalışılmıştır. Harp Mecmuası savaş propagandası bağlamında ilk kamusal girişim olarak karşımıza çıkmakta ve savaş tarihimize ilişkin önemli izler taşımaktadır.

KAYNAKÇA

- Avşar, S. (2010). Birinci Dünya Savaşında İngiliz Propaganda Faaliyetleri ve Osmanlı Devleti. *Atatürk Dergisi*, 3 (2).
- Avşar, S. (2020). *Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz Propagandası*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Ayvazoğlu, B. (2015). *Edebiyatın Çanakkale'yle İmtihani: Arıburnu ve Seddülbahir'de On Gün*. İstanbul: Kapı Yayınları
- Bernays, E. L. (1942). The Marketing of National Policies: A Study of War Propaganda. *Journal of Marketing*, 6(3), 236–244.
- Beşikçi, M. (2015). *Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Seferberliği*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Solmaz, Ç. (2018). *Harp Mecmuası'na Göre I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti*. (Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir Osman Gazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Davison WP. (1971). Some Trends in International Propaganda. *The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science*. 398(1), 1-13.
- Güler, M. (2018). Bir manipülasyon aracı olarak rızanın imalatı. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*. 3(5), 75-101.
- İnceoğlu, Ç. (2015). Politik Bir Silah: Birinci Dünya Savaşı'nda İngiltere, Fransa, Almanya ve ABD'de Propaganda Filmciliği. *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 70-84.
- Kerimoğlu, H. T. (2014). Balkan Savaşları'nda Osmanlı Propagandası: Neşr-i Vesaik Cemiyeti. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 29(2), 539-561.
- Köroğlu, E. (2014). *Türk Edebiyatı ve Birinci Dünya Savaşı 1914-1918: Propagandadan Millî Kimlik İnşasına*. İstanbul: İletişim Yayınevi.
- Lasswell, H. D. (1938). *Propaganda technique in the world war*. New York: P. Smith.
- Lutz, R. H. (1933). Studies of World War Propaganda, 1914-33. *The Journal of Modern History*, 5(4), 496–516.
- Mumcu, Y. (2016). Vatansever Şair Süleyman Nazif ve El-Cezire Mektupları. *Söylem Filoloji Dergisi*. 1(1), 118-136.
- Selvi, H. (2015). *Harp ve Propaganda. (Harb-ı umumi Panoraması)*. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kütüphane ve Müzeler Müdürlüğü.
- Selçuk, M. (2016). *Çanakkale Seferberliği: Savaş, Eğitim, Cephe Gerisi*. İstanbul: Kitap Yayınevi.

- Tamer, A. (2010). *Birinci Dünya Savaşı'nda ABD ve İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ne Karşı Yürüttüğü Propaganda Faaliyetlerinin Amerikan ve İngiliz Basını Bağlamında İncelenmesi*. (Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Terence, Q. (1980). Propaganda Teorisi ve Gelişimi. (Ünsal Oskay, Çev.). *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 35(01), 255-307.
- Ulu, C. (2012). Çanakkale Muharebeleri Sırasında Basının Propaganda Aracı Olarak Kullanılması: Harp Mecmuası Örneği. *Çanakkale Araştırmaları Türk Yıllığı*, 10 (12), 61-83.
- Ulucutsoy, H. (2020). *Cihattan İttihatçı Propagandaya: Osmanlı Savaşlarında Propaganda ve Edebiyat 1928-1912*. İstanbul: Libra Kitapçılık ve Yayıncılık.
- Uluçeçen, T. H. (2020). *Kapsayıcı Bir İletişim Kavramı Olarak Propaganda*. Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Welch, D. (Der.) (2019). *Propaganda Güç ve İkna*. (Selim Sezer, Çev.) İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- Yolcu, C. (2020). *İntibah, İbret, İntikam; Balkan Savaşı'nda Osmanlı'da Propaganda Kitapları*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Zürcher, Erik Jan. (2019). *Birinci Dünya Savaşı'nda Cihat ve İslam*. (Ayşen Gür, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- * Bu çalışmada, T.C. Başbakanlık Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü'nün 2014 tarihinde tıpkıbasım olarak yayımladığı Harp Mecmuası sayılarından istifade edilmiştir.